

האם יש הרואיות בקורבניות?

מרדכי הרטל: ההיריון הבא יהיה במינכן, הוצאת ספרי 'עתון 77' 2011, עמ' 222

קריאת סיפורי הקובץ, בעיקר הראשונים שבהם, מעוררת תהיה - מדוע ילדיהם של הגיבורים הם מין נוכחים-נעדרים? בנה של מרסל, בסיפור הראשון, צעיר ספק-מפגד ספק-מטורף - אובד ונעלם במרחקי דרום אמריקה. הבת ב"אבהותו של צייר" נעלמת אי שם באוסטרליה. גם ב"סולם יעקב", שגיבוריו ערבים, יוצא מרוואן ללמוד ב"מדינה אחת", הרחק מאביו. בסיפורים אחרים הילדים נכים, פגומים ("ההיריון הבא יהיה במינכן"), מופלים בטרם לידתם, ומנסים להרוג אותם באופן סמוי ("ממלא התקות") או באופן גלוי ("אבה ברמה").

נראה שהמפתח ליחסים המעוותים הללו בין ילדים להוריהם טמון בשני סיפורים: ב"ממלא התקות", בדמותו של האב מזוון, ובסיפור "האודישן של אנט לוגסי", בדמותה של האם אנט, מעין מקבילה נשית של מזוון. הדמויות בסיפורים הן קורבנות - לא של נסיבות חיצוניות אלא של האימפוטנטיות שלהן, של חוסר היכולת "לעשות" וההתמכרות לחלומות טפלים. על כן הדמויות הן הקורבן של עצמן, ולגבי השאלה אם יש הרואיות בקורבניות זו - נוכל לדון בה רק לאחר שנעמוד על טיבו של הקורבן.

הסיפור "ממלא התקות" עוסק בדמותו של המורה למכונאות רכב, מזוון. (המופיע גם בסיפור "ההפגנה של אמיל", הקודם כרונולוגית, ובסיפור באותו שם בקובץ סיפוריו הקודם של הרטל מחיבורתה האישית של שני ברנד.) שני הסיפורים הללו פותחים את חלקו השני של ספר, "סיפורים גלייליים", המתרחשים בקריית ארוים, תאומה דמיונית לקריית שמונה.

תודעתו של מזוון מוגבלת לשני עניינים מרכזיים: חלומו להקים ספרייה "נטועה בתרבות הפרנקופילית", ושירותו כמתנדב במשמר האזרחי, בדרך לעלייתו לגדולה. לרעיונותיו המופרכים הוא משעבד את חייו שלו ואת חייהם של סובביו, בייחוד של בנו הבכור, ארו. ארו מופיע לראשונה בסיפור "ההפגנה של אמיל", שם הוא בן חמש-עשרה, ואביו, שגידל אותו על ברכי הסיפורים הצרפתיים חווה לו גדולת כחייל מצטיין.

לפיכך, כשתחזית זו אינה מתגשמת, אלא ההפך מכך - בהווה הסיפורי, הוא שואל את עצמו "מה השתבש" ו"היכן טעיתי". כאן עולה גם נושא כואב וקשה שמעסיק את ההווה היהודית הישראלית מקדמת דנא - נושא העקדה, וכמו

1987, בקרבת בסיס "גיבור" ליד קריית שמונה. מצמרר להיזכר בסיפור על האב שבנו הש"ג הושמץ, ואשר עשה ככל יכולתו להציל את כבודו של בנו.

בסיפור "האודישן של אנט לוגסי" אדון בקצה, בעיקר כדי לעמוד על הדמיון בין אנט לבין מזוון. אנט עסוקה בבישול ארוחה לאורך הסיפור, ובמהלך הבישול היא נזכרת באירועים בחייה. היא נשואה למוריס, בעל בוגדני, ויש לה אח מכובד, שאול, רופא ושר בממשלה. שני הגברים האלו הם מקור כל צרותיה: על בעלה נרמז שאנס אותה ושחוסר נאמנותו גרם אסון במשפחה. הוא מסרס את חלומותיה, וכשהיא רוצה לפתוח מספרה הוא מצהיר שהיא "רוצה להכניס הביתה את כל הכינים של הקריה" (עמ' 211).

האח הוא מושא הערצתה של אנט, ותיאור מערכת היחסים ביניהם הוא אירוני, שכן הקורא לומד לדעת שכל מה שעשה למענה הסתכם בכך שהעניק לבתה את השם "תקווה". הוא יודע שבעלה מתעלל בה, ולא עושה דבר. יותר מכך, הוא משתמש בה: בראיונות לעיתונות היא משמשת לו "צפונית מחמד" והדומנות להצטלם על רקע ההפגזות כבן משפחה.

יוצא ששני הגברים בחייה הופכים את אנט לקורבן. אך שוב - קשה להודות עם הקורבן. אנט נוקמת בבעלה הבוגדני כשהיא משליכה את בתה תיקי (תקווה) למי הבכרה בקיבוץ. כלומר, מקריבה אותה.

גם הבת הבכורה, עמירה, נהפכת לקורבן בסיפור. בעקבות מערכת יחסים עם מורה מבוגר ממנה, כך נרמז, היא מתאבדת. אנט מנסה להדחיק את תחושתיה לגבי המורה, ומקרבת אותו אל המשפחה בדרכה - מבשלת לו את האוכל הטעים שלה. לא מפליא שבהמשך מסתבר שיש קשר גם בין בתה שולי לאותו מורה.

יוצא שאנט מאופיינת ביחס כנוע לגברים סביבה, וכשהיא מתמרדת, באופן אירוני המרד שלה מתבטא בהפיכת בנותיה שלה לקורבנות. כמו מזוון, היא מוליכה את בנותיה אל מזבח הנקמה שלה, ומדחיקה את אשמתה. ושוב מסתיים הסיפור באשליה - חזון התעתועים על המספרה המפוארת שתפתח בקריה, בחסות חברת "שאנל" הצרפתית.

כמו מזוון, הרואה עצמו כקורבן הסובב והנסיבות, גם אנט מצטיירת כקורבן, ושניהם נעדרים הרואיות. ככלל, הדמויות בקובץ הסיפורים הן חלשות ו"קורבניות" - "אנשים קטנים" שהפכו את עצמם לקורבן של עצמם.

אני סבורה כי דווקא הילדים בקובץ - אלה שהוריהם מתעללים בהם, ושחלקם משלמים על כך מחיר כבד וחלקם פשוט בורחים מהוריהם - לא עד קצווי ארץ אלא עד קצווי עולם - הם הקורבנות ההרואיים. ❖

מטליה הראל-רורברג

בסיפור המקראי, גם כאן רואה הילד את "גב אביו": מזוון מפנה גב לבנו לכל אורך הסיפור, בהיותו שוגה בחלומותיו.

בפתיחה מצוי הגיבור בנסיעה ברכבו, שקוע בחלומות על הספרייה שיחנוך בערב פתיחה רב רושם. בתוך כדי כך, מקבל מזוון הודעה בקשר על אירוע ביטחוני במחנה "גיבור". הקורא מניח שאפשר כי הבן מעורב באירוע זה, הנחה שמתבססת כשנדרש מזוון לנסוע ברכבו אחרי אמבולנס שמפנה פצוע. הסיפור מתרחש כולו בעת הנסיעה האיטית בעקבות האמבולנס, ולאורכו אנו מתוודעים לדמותו של מזוון כאדם אנוכי וצר אופקים, שאינו מודע למצוקתם של בנו ושל בני משפחתו האחרים.

במהלך הנסיעה מגיע מזוון לתובנה עצמית מפתיעה: "נראה שכל נסיונותי להימצא במרכז העניינים מוליכים אותו לשוליים" (עמ' 153). הוא מתלונן על "פקודים משוקצים" שטפלו עליו עלילות, וגרמו לשלילת דרגותיו הצבאיות, ונודר ש"כף רגלם... לא תדרוך על מפתן הספרייה. ואפילו ללוויה של ארו לא ארשה להם להגיע" (שם). אם עד כה נוצר רושם שמזוון אינו מודע לאפשרות שבנו הוא הפצוע באמבולנס, כאן מסתבר שהוא מודע לכך. אך גם לאור הגילוי המזועזע הוא שב אל שגרת מחשבותיו. באתו ניתוק מהמציאות הוא משכנע את עצמו שלא ייתכן שארו הוא המובל באמבולנס, שהרי ייעדו אותו "לגדולות", ולא, ארו לא "יעשה לו את זה".

"ממלא התקות" אם כן - מיהו? קרוב לוודאי שזוהו ארו, אותו צעיר אומלל ששמו היה אמור להעיד על חזוקו, שיועד מילדותו להיות "גיבור", המשרת למורת רוחו במחנה "גיבור", ואשר לדעת אביו הוא פחדן רך לב. מזוון מעניש את אשתו בויתורו על גופה, ואת ארו הוא מקריב לעולה על מזבח תקוותיו האישיות - תקוות שאין בהן הוד נעלה כלשהו. הבלונים והעפיפונים המעוטרים סיסמאות ריקות מתוכן שברצונו לשגר, מעוררים תחושת גיחוך פתטית, המועצמת לנוכה ספק-עפיון ספק-גילשון המוחק את שאיפות השלום גם בסיפור וגם במציאות. מעניין ואירוני אגב להיזכר ב"ליל הגילשונים" בשנת